

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 11.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.30>

УДК 338.2.364.

V. M. Havryliuk,

*к. е. н., доцент, асистент кафедри фінансів банківської справи,
страхування та електронних платіжних систем,*

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4685-5544>

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ: АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

V. Havryliuk,

*PhD in Economics, Associate Professor, Assistant of the Department of
Finance, Banking, Insurance and Electronic Payment Systems,
Institution of Higher Education "Podilskyi State University"*

NON-STATE PENSION FUNDS: ANALYSIS OF DYNAMICS AND DEVELOPMENT TRENDS IN WARTIME CONDITIONS

Стаття присвячена актуальним питанням визначення сучасного стану та тенденцій розвитку недержавних пенсійних фондів в умовах війни.

Поглиблено розуміння поняття «недержавні пенсійні фонди», а саме: сформовано тлумачення дослідників, що розглядали організаційно – правовий статус і соціально - економічне значення.

Досліджено основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів: кількість НПФ, кількість учасників, загальна вартість активів; розміри пенсійних внесків і виплат; інвестиційний дохід та інші. Проаналізовано динаміку структури інвестованих пенсійних активів, наголошуючи на зміні домінуючих напрямків їх інвестування з початку військових дій.

Зазначено подальші тенденції розвитку НПФ, обґрунтовано заходи для активізації їх діяльності. Сформульовано висновки, щодо перспективності діяльності НПФ, як важливого доповнення державному пенсійному забезпеченню.

The article is devoted to the topical issues of determining the current state and development trends of non-state pension funds in wartime conditions. The structure of the pension system in the context of the legislative framework of Ukraine is defined. Attention is focused on the need for flexible adaptation of the pension system to changes in the institutional environment, based on the effective cooperation of the state and other subjects with the aim of creating an effective mechanism of financial support for the elderly.

The understanding of the concept of "non-state pension funds" was deepened, namely: the interpretation of researchers who considered their organizational-legal status and socio-economic significance was formed.

The dynamics of the number of non-state pension funds and administrators of non-state pension funds, the total number of participants were analyzed; the number of pension contracts concluded before and during the military invasion.

The dynamics of such main indicators of the activity of non-state pension funds as: total value of assets; amounts of pension contributions; amounts of pension payments; investment income; profit from investing assets of a non-state pension fund, as well as the amount of expenses reimbursed at the expense of pension assets. A comparison was made of the total number of participants of non-state pension funds and the number of participants receiving pension payments.

The dynamics of the structure of invested pension assets are analyzed, emphasizing the change in the dominant directions of investment of pension assets since the beginning of military operations. Namely: government securities, bank deposits and bank metals.

The article states that despite the positive dynamics in most of the main indicators of the activity of non-state pension funds, there is a suspension of growth rates in some indicators, which is definitely caused by the impact of military operations on a significant territory of our country. Factors that negatively affect the development trends of non-state pension funds are indicated.

In general, it is outlined that this form of pension provision organization, considering the shortcomings and gaps in the legislation, is promising and can be an important alternative to state pensions.

Ключові слова: *пенсійна система, недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, пенсійні активи, пенсійні виплати, пенсійні внески.*

Keywords: *pension system, non-state pension provision, non-state pension funds, pension assets, pension payments, pension contributions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах війни ефективне функціонування пенсійної системи стає важливою площиною дослідження. Військові ризики мають значний вплив на економічні та демографічні чинники нашого суспільства.

В умовах сьогодення необхідно розглянути динаміку і тенденції розвитку добровільної ланки пенсійної системи, щоб громадяни могли мати певну альтернативу державному пенсійному забезпеченню.

При наявності великої кількості вітчизняних і зарубіжних наукових публікацій з питань функціонування недержавних пенсійних фондів існує потреба в актуалізації інформації з врахуванням впливу військових дій у

державі. Окрім того, застаються недостатньо популяризованими засади функціонування добровільного недержавного пенсійного забезпечення, і як наслідок - незначна кількість користувачів учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомості про діяльність недержавних пенсійних фондів можна знайти працях дослідників, таких як: Ю.В. Вітка [1], М.Д. Бойко, В.І. Грушко, І.В. Жмурко, О.П. Коваль, О.А. Линдюк, О.В. Петрушко, М.Б. Ріпа [11], В.К. Рудик [12], Л.П. Сідельнікова [4], Ю.С. Смоляр [5], В.С. Толуб'як, М.М. Шумило та ін. Однак сучасне становище недержавного пенсійного забезпечення потребує подальшого дослідження.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз динаміки та тенденцій розвитку недержавних пенсійних фондів в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Широкомасштабна збройна агресія північного сусіда проти України вплинула на пенсійну систему, зробивши її стан доволі критичним. Так, науковець Л.П. Сідельнікова наголошує що, «Пенсійна система має гнучко адаптуватися до змін інституційного середовища, базуючись на ефективній співпраці держави, суб'єктів господарювання, населення з метою створення дієвого механізму фінансового забезпечення людей похилого віку» [4, с. 142].

Наразі, з трьох задекларованих у законодавстві України [6,7] рівнів пенсійної системи в Україні функціонуючим є перший (солідарний) рівень. і третій рівень, що становить недержавне пенсійне забезпечення, яке базується на добровільній участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень.

Збільшення дефіциту у фінансуванні пенсійних виплат та загрози неспроможності держави гарантувати пенсійне забезпечення, спонукає до активної розбудови недержавного пенсійного забезпечення. За відсутності обов'язкового накопичувального пенсійного страхування недержавне пенсійне страхування в спромозі дати громадянам можливість заощадити кошти на пенсію.

У відповідності до положень Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавний пенсійний фонд має статус неприбуткової організації, функціонує та проводить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам у визначеному законодавством порядку [7].

Попри велику кількість праць присвячених функціонуванню недержавних пенсійних фондів існує потреба в переосмисленні і уточненні тенденцій їх розвитку і функціонування враховуючі існування військових ризиків.

Так, у фінансовому словнику А.Г. Завгороднього, недержавні пенсійні фонди визначаються як спеціалізована фінансова установа, яка мобілізує та використовує кошти пенсійного забезпечення [3].

Дослідник Ю. В. Вітка визначає недержавні пенсійні фонди як «юридичну особу, створену в організаційно – правовій формі невідповідного товариства виключно з метою накопичення пенсійних активів і здійснення учасниками пенсійних виплат на підставах і в порядку, встановленому законом, та зобов'язану забезпечувати адміністрування, управління пенсійними активами та обслуговування пенсійних активів зберігачем» [1, с.6].

Існування недержавних пенсійних фондів підтверджує їх соціально – економічне значення, як для держави, так і для інших суб'єктів господарювання. Для держави очікуватиметься, що вкладення у НПФ забезпечить стабільність фінансової системи; забезпечить пенсіонерів фінансовими ресурсами; сприятимуть зменшенню грошової маси в обігу і їх акумулювання у інвестиції. Для інших суб'єктів це передбачає: зростання рівня життя населення і задоволення інвестиційних потреб суб'єктів господарювання. [11].

В Україні недержавні пенсійні фонди, як і пенсійний фонд акумулюють кошти пенсійних накопичень і організовують їх інвестування. У зв'язку з

цим ми можемо стверджувати, що НПФ підвищує якість і доповнює пенсійну систему в Україні.

Для того, щоб оцінити сучасний стан та отримати глибше розуміння тенденцій розвитку НПФ, необхідно простежити динаміку загальних його показників.

Динаміку кількості НПФ і адміністраторів НПФ протягом 2018-2023 років наведена у таблиці 1.

Данні таблиці 1 показують, що кількість НПФ за досліджуваний період стабілізувалась, протягом попередніх п'яти років не змінювалась, і складала 63 недержавних пенсійних фондів, а зменшилась відбулось у кількості адміністраторів НПФ (-21,7%).

Таблиця 1. Динаміка кількості НПФ і адміністраторів НПФ протягом 2018-2023 років

Показник	2018р	2019р	2020р	2021р	2022р	2023р	Темпи приросту 2023р у порівнянні з 2018р
Кількість НПФ	62	63	63	63	63	63	+1,6
Кількість адміністраторів НПФ	23	23	22	20	19	18	-21,7

Джерело: складено на основі [8,9].

Зменшення кількості адміністраторів недержавних пенсійних фондів в Україні може бути пов'язане із економічною нестабільністю особливо.

Проаналізуємо динаміку основних показників, що характеризують діяльність НПФ в Україні (таблиця 2).

Згідно даних таблиці 2, темпи зростання загальної кількості учасників НПФ у 2023 році в порівнянні з 2018 роком склали 3,5 %, але слід зазначити, що зокрема у 2023 році порівняно із попереднім роком загальна кількість учасників зменшилась на 1,5 тис осіб, що викликано з глобальними ризиками військових дій.

Таблиця 2. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів України у 2018-2023 рр.

Показники	Роки						Темпи приросту,% 2023р./2018р.
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Загальна кількість учасників НПФ, тис осіб	855,3	874,6	883,0	890,7	887,8	886,3	3,5
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис	68,8	77,1	87,8	95,5	96,1	96,9	29,0
Загальна вартість активів НПФ, млн, грн	2745,2	3143,3	3563,7	3874,7	4146,0	4 889,8	43,8
Пенсійні внески, всього, млн. грн. у т.ч.	2000,5	2160,8	2377,9	2618,3	2819,0	3 043,2	34,2
- від фізичних осіб;	172,1	222,7	300,7	425,2	506,7	616,9	72,1
-від фізичних осіб-підприємців;	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,0
- від юридичних осіб.	1827,7	1937,3	2075,5	2192,4	2299,6	2 413,5	24,3
Пенсійні виплати, млн. грн. у т.ч.	809,9	947,4	1107,4	1287,2	1461,1	1 661,7	51,2
- одноразові пенсійні виплати;	546,5	621,3	649,9	711,1	757,4	809,9	32,5
- постійні виплати на визначений строк.	264,4	326,1	457,5	576,1	703,7	851,8	69,0
Сума інвестиційного доходу, млн грн	1767,7	2200,0	2635,7	2957,4	3285,6	4 088,5	56,7
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн	1440,5	51810,9	2179,5	2428,7	2683,6	3 403,8	57,6
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	327,2	389,1	456,1	528,7	602,0	684,7	52,2

Джерело: складено на основі [8,9].

Загальна вартість активів вказує на обсяг фінансових ресурсів, які є у розпорядженні фондів для здійснення майбутніх пенсійних виплат. Так, темпи зростання активів НПФ в порівнянні із 2018 роком збільшились на 43,8%. Це свідчить про вдалу інвестиційну стратегію і наявність додаткових внески учасників. Зауважимо, що темпи приросту цього показник мають

чітку тенденцію до збільшення, що є позитивом в цілому, незважаючи на уповільнення зростання в 2022-2023 роках.

Одним із важливих якісних показників діяльності НПФ є сплачені пенсійні внески, сума яких на звітну дату становила 3043,2 млн грн, що на 224,2 млн грн. більше ніж у попередньому 2022 року і або на 7,9 %, а у порівнянні з 2018 роком темпи зростання пенсійних внесків складають 34,2%.

Зауважимо, що впродовж досліджуваного періоду в загальній сумі пенсійних внесків понад 80% становлять внески від юридичних осіб.

Ще однією тенденцією є те, що пенсійні внески від фізичних осіб являються порівняно незначними, проте їх суми у 2023 році зросли в три з половиною рази (на 444,8 млн грн.) проти відповідного показника 2018 року, що свідчить про поступове зростання довіри населення до НПФ.

Пенсійні виплати станом на 31.12.2023 року збільшились порівнюючи з аналогічним періодом 2018 року на 51,2 % і становили 1661,7 млн грн.

На сьогодні тенденція пенсійних виплат виглядає позитивно. Згідно даних таблиці 2, пенсійні виплати одноразові та на визначений строк станом на 31.12.2023 року становили 1 661,7млн.грн, що на 51,2% більше порівняно з аналогічним періодом 2018року, при цьому одноразові пенсійні виплати зросли на 32,5 %, пенсійні виплати на визначений строк – на 69,0%.

Сукупно недержавними пенсійними фондами, на станом на кінець 2023 року було здійснено пенсійних виплат 93,8 тис. учасникам, тобто 10,6% від загальної кількості учасників НПФ.

Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів впродовж досліджуваного періоду представлена на рис. 1.

Недержавні пенсійні фонди є потужними інвесторами, оскільки можуть мобілізувати додаткові інвестиційні ресурси. Їх діяльність може стати інструментом залучення довгострокових інвестицій у реальний сектор економіки [5, с. 51].

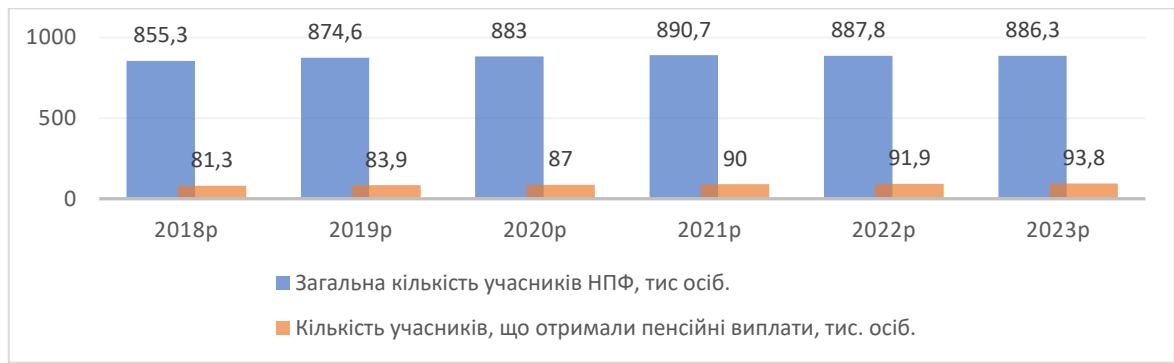


Рис.1. Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів впродовж 2018-2023 років.

Джерело: складено на основі [8,9].

Метою інвестування пенсійних активів є насамперед збереження пенсійних заощаджень громадян. Стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ.

Що стосується розміщення отриманих коштів НПФ, то їх структура представлена в таблиці 3.

Таблиця 3. Динаміка структури інвестованих пенсійних активів у 2021-2023 роках

Назва активу	2021 рік		2022 рік		2023 рік		Приріст 2022р/2021р, %	Приріст 2023р/2022р, %
	Загальна вартість, млн. грн	Відсоток від загальної суми активів, %	Загальна вартість, млн. грн	Відсоток від загальної суми активів, %	Загальна вартість, млн. грн	Відсоток від загальної суми активів, %		
Державні цінні папери	1807,1	46,6	1864,8	45,0	2416,5	49,4	3,2	29,6
Грошові кошти	1290,1	33,3	1666,4	40,2	2103,2	43,0	29,2	26,2
Облігації підприємств	423,3	10,9	374,3	9,0	181,0	3,7	-11,6	-51,6
Об'єкти нерухомості	108,7	2,8	109,0	2,6	40,6	0,9	0,3	-62,8
Дебіторська заборгованість	42,3	1,1	50,4	1,2	58,4	1,2	19,1	15,9
Акції	64,4	1,7	42,0	1,0	44,7	0,9	-34,8	6,4
Інші інвестиції	13,6	0,4	11,0	0,3	10,9	0,2	-19,1	-0,9
Облігації внутрішніх місцевих позик	114,3	2,9	13,4	0,3	11,1	0,2	-88,3	-17,2
Банківські метали	10,9	0,3	14,7	0,4	23,4	0,5	34,9	59,2
ВСЬОГО:	3 874,7	100,0	4 146,0	100	4889,8	100	7,0	17,9

Джерело: складено на основі [8,9].

В період здійснення військових дій намітилась тенденція до підвищення ролі державних цінних паперів. Так, приріст у структурі інвестованих пенсійних активів у державні цінні папери у 2023 році порівняно з 2022 складає 29,6%; у 2022 році порівняно із 2021 – 3,2%. Окрім того, значними є вкладання грошових коштів в банківські депозити: 2022 рік - приріст складає 29,2%; 2023 – 26,2% і банківські метали – приріст відповідно складає : (34,9%) і (59,2%). На зараз, чітко намітилась тенденція до зниження ролі облігацій підприємств, об'єктів нерухомості, облігацій внутрішніх місцевих позик. Останні втратили у своїй питомій вазі у період війни: облігацій підприємств – за 2022 рік (-11,6%), за 2023 – (- 51,6%); об'єкти нерухомості – за 2022 рік (-0,3), за 2023 – (-62,8%); облігацій внутрішніх місцевих позик – за 2022 рік – (-88,3), за 2023 – (-17,2%).

Слід зазначити, що домінуючими напрямками інвестування пенсійних активів з початку військових дій є державні цінні папери, банківські депозити, банківські метали. Що свідчить про розширення доступних і надійних фінансових інструментів для інвестицій враховуючи військові ризики.

Підсумовуючи зазначимо, що до чинників, які негативно впливають на тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів можна віднести: економічну нестабільність, обмеженість фінансових ресурсів у населення, недосконалість законодавчої бази, високий рівень інфляції, обмежений розвиток фондового ринку, низький рівень довіри населення.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Результат проведеного дослідження містить узагальнення сучасного стану функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні. Прогнозувати в умовах військових ризиків слід вкрай обачно, оскільки невідомо коли будуть завершенні військові дії і в якому становищі опиниться економіка держави і демографія. Тому, на сьогодні проведено аналіз динаміки і тенденції розвитку в нинішній обстановці.

Недержавні пенсійні фонди є важливим доповненням солідарного рівня пенсійної системи країни, які через реалізацію свого соціального призначення певною мірою здатні забезпечувати пенсійні виплати громадянам. Об'єктивним є зниження і призупинення темпів зростання показників функціонування недержавних пенсійних фондів в умовах війни, проте навіть в такій кризовій ситуації НПФ забезпечують прибутковість діяльності та відповідають за своїми зобов'язаннями.

Крім того, війна показала ситуацію з фінансовою стійкістю недержавних пенсійних фондів і надала уявлення про їхню здатність протистояти економічним труднощам. Зазначені перешкоди в розвитку НПФ надають можливість розглядати шляхи реконструкції через впровадження новітніх стратегій та підходів.

Література

1. Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно – правового статусу: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.01.03. / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2008. 16 с.
2. Гаврилюк В. М. До питання формування сучасної пенсійної системи України в умовах глобальних викликів. *Економіка та суспільство*, 2023. № 51. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-28>
3. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. 3-те вид., виправ. та доповн. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 587с.
4. Сідельникова Л.П. Фінансове забезпечення пенсійного захисту населення України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. №2. Том 31 (70). С. 142- 147.
5. Смоляр Ю.С., Терещенко Г.М. Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід і вітчизняна практика. *Фінанси України*. 2008. №3. с.43-51.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003р. №1058- IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
7. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України №1057- IV від 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>

8. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2022р. // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>

9. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2023р. // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>

10. Приказюк Н.В., Тлуста Г.Ю., Ковбаса Т.С. Інвестування активів недержавних пенсійних фондів: тенденції та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2016. №3. С.102 - 106.

11. Ріппа М., Шимко Я. Економічна природа недержавних пенсійних фондів. *Економічний вісник університету*. 2019. № 41. С. 162–170. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-162-170>

12. Havryliuk, V., Rudyk, V., Melnyk, L., Kondratska, N., Burdeniuk, S. Optimization Model of Structural Allocation of Financial Resources in the Pension System of Ukraine *Review of Economics and Finance* this link is disabled, 2022, 20(1), pp. 216–228 <https://refpress.org/ref-vol20-a26/>

References

1. Vitka, Yu.V. (2008), “Non-state pension funds: peculiarities of civil and legal status”, PhD Law Thesis, Civil law and civil process; family law; international private law, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine.

2. Havryliuk, V. (2023), “To the question of the formation of a modern pension system of Ukraine in the conditions of global challenges” *Economy and society*, vol. 51, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-28> (Accessed 4 September 2024).

3. Zahorodnii, A.H. Vozniuk, H.L. and Smovzhenko, T.S. (2000), *Finansovyy slovnyk* [Financial dictionary], 3rd ed, T-vo «Znannia», Kyiv, Ukraine.

4. Sidelnykova, L.P. (2020), “Financial provision of pension protection of the population of Ukraine”, *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho*, vol 2 (31), pp.142-147.

5. Smoliar, Yu.S. and Tereshchenko, H.M. (2008), “Peculiarities of investment activity of non-state pension funds: foreign experience and domestic practice”, *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 43-51.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “About mandatory state pension insurance”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (Accessed 19 August 2024).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine “About non-state pension provision”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (Accessed 19 August 2024).

8. National Commission for State Regulation in the Field of Financial Services (2022), “Results of the development of the system of non-state pension provision as of December 31, 2022”, available at: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5> (Accessed 25 August 2024).

9. National Commission for State Regulation in the Field of Financial Services (2023), “Results of the development of the system of non-state pension provision as of December 31, 2023”, available at: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5> (Accessed 25 August 2024).

10. Prykaziuk, N.V. Tlуста, H.Yu. and Kovbasa, T.S. (2016), “Investment of assets of non-state pension funds: trends and prospects”, *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 3, pp. 102-106.

11. Rippa, M. and Shymko, Y. (2019), “Economic nature of non-state pension funds”, *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 41, pp. 162-170, available at: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-162-170> (Accessed 15 September 2024).

12. Havryliuk, V. Rudyk, V. Melnyk, L. Kondratska, N. and Burdeniuk, S. (2022), “Optimization Model of Structural Allocation of Financial Resources in the Pension System of Ukraine”, *Review of Economics and Finance*, vol. 20(1), pp. 216-228, available at: <https://refpress.org/ref-vol20-a26/> (Accessed 15 September 2024).

Стаття надійшла до редакції 18.10.2024 р.